

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3; 327:5

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.02.020>

О.Л. Дронова, Т.В. Нагорний

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЗА РІЗНИМИ СЦЕНАРІЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розкрито особливості участі України у неоліберальних глобалізаційних процесах, а також перебіг «глобальної перерви» 2020-2021 рр., пов'язаної з сучасною світовою фінансовою кризою, пандемією COVID-19 і «великою самоізоляцією» на основі вивчення відповідних наукових публікацій, скринінгу та контент-аналізу аналітичних джерел, статистичних звітів та відкритих джерел. Метою дослідження є аналіз можливих шляхів соціально-економічного розвитку України після коронакризи за потенційними варіантами глобального майбутнього. За допомогою SWOT-аналізу деталізовано перспективи розвитку держави та її регіонів за вірогідними і різними сценаріями розвитку світових подій: глобалізації 3.0, поляризації, острівцізації та коммонізації; визначено найбільш імовірний (симбіоз глобалізації і поляризації) та найбільш бажаний (коммонізація) напрями розвитку, що визначає наукову новизну дослідження. Разом з тим, зроблено внесок у міжнародний науковий дискурс щодо поняття «глобальна перерва» і у дискусію про необхідність відмови від неоліберального фундаменталізму і переходу до постлібералізму та альтерглобалізації.

Ключові слова: глобалізація; глобальна перерва; сценарії майбутнього; Україна

Olena Dronova, Tymofii Nahorny

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF UKRAINE ACCORDING TO DIFFERENT GLOBALIZATION SCENARIOS

The paper identifies the features of participation of Ukraine in neoliberal globalization processes, as well as the course of the 2020-2021 Global hiatus related to the current world financial crisis, COVID-19 pandemic and the “great lockdown” as its consequence. Among others, the study methods include the analysis of relevant scientific publications, screening and content analysis of analytical sources, statistical reports and open media. The research goal is to forecast possible ways of socio-economic development of Ukraine after the COVID-19 crisis using the potential options of the global future proposed by A.T. Kearney (2016). Using SWOT analysis, the prospects for the development of Ukraine and its regions are detailed according to the four very different potential scenarios: globalization 3.0, polarization, islandization and commonization, that highlight the scientific novelty of the research. The most probable (symbiosis of globalization and polarization) and the most preferable (commonization) scenarios are determined. At the same time, a contribution to the international scientific discourse on the Global hiatus concept was made, as well as to the discussion on the importance of increasing the regulatory impact of state, in particular on social issues and environmental protection, and to the discourse on rejection of neoliberal fundamentalism with further transition to post-liberalism and alter-globalization.

Key words: globalization; global hiatus; scenarios of future; Ukraine

Актуальність теми дослідження

Перебіг глобалізаційних процесів оцінюють виміром відповідних параметрів міжнародного руху товарів, капіталу, у тому числі прямих іноземних інвестицій (ПІІ), мігрантів тощо. Стрімкі зміни цих показників останнім часом свідчать про те, що глобалізований світ кардинально змінився всього протягом одного року. 2020 р. буде відмі-

чений в історії як період великої «глобальної перерви», чи її початок. «Глобальна перерва» сьогодення у перебігу світових інтеграційних процесів ознаменована кризою взаємозв'язків, зупинкою економічного, соціального та культурного обміну. Загалом цей феномен спричинений трьома явищами: світовою фінансовою кризою, пандемією COVID-19 і залежно від неї значною самоізоляцією. Багато країн світу нині опинилися під впливом численних наслідків, наприклад, кризо-

вих явищ у системах охорони здоров'я, освіти, зростання рівня безробіття тощо.

Темпи і масштаби поширення COVID-19 переконливо свідчать про те, наскільки людство нині інтегроване і взаємопов'язане. Глобалізація сприяла поширенню вірусу, проте це призвело до переосмислення ланцюгів поставок, формування власних виробничих потужностей і робочих місць, національних ринків збуту й споживання. Закриті кордони зупинили потоки туристів, економічних мігрантів та біженців. Пандемія загострила економічні та геополітичні суперечності між США і Китаєм, а також іншими світовими державами. Вектори на ізоляціонізм і трансформацію відносин всередині НАТО, вихід Великої Британії з Європейського Союзу (ЄС), ініціатива «Один пояс – один шлях» та інші відображені в позиціях багатьох країн на світовій арені, що призводить до острівцізації та поступової поляризації. Водночас поволі зростає добробут у державах з новою ринковою економікою, що докорінно змінює контури світової економіки разом зі зростанням економіки знань та усвідомленням необхідності збалансованого розвитку. Перелічене зумовлює актуальність обраної теми.

Стан вивчення питання, основні праці

Усі без винятку країни світу зустріли спільні виклики, проте не всі виявилися в рівних умовах готовності до них і не всі змогли дати відсіч. Незважаючи на те, що пандемія COVID-19 має біологічну природу, вона швидко набула політико-економічної, соціальної і географічної форми. Карантин та посилення контролю, закриття державних кордонів і обмеження мобільності в межах країни, пакети фінансової допомоги і фіскальні послаблення, концентрація захворюваності у містах підкреслюють той факт, що пандемія вийшла за межі суто біологічного явища [1]. Станом на середину березня 2021 р. захворювання COVID-19, спричинене коронавірусом SARS-CoV-2, набуло глобального поширення, внаслідок чого померло 2,664,386 людей у всьому світі [2]. Пандемія має безпрецедентні негативні наслідки для національних систем охорони здоров'я і світової економіки. Оскільки більшість країн ввели локдаун, щоб стримати поширення захворювання, світ виявився в умовах «великої самоізоляції» [3]. Швидкість і масштаби падіння економічної активності внаслідок цього виявилися безпрецедентними для нашого часу.

У 2020 р. світова економіка пережила найбільшу рецесію від часів Великої депресії 1930-х рр. Падіння світового ВВП за 2020 р. склало 4,4%. Згідно з прогнозами МВФ, після скорочення в 2020 р. та поступового відновлення, очікуваний рівень світового ВВП у 2021 р. буде всього на 0,6%, вище відповідного показника 2019 р. [4]. Зниження темпів економічної активності супроводжується такими соціальними наслідками як зростання бідності та нерівності, адже з втратою доходів при введенні обмежень на переміщення зіштовхнулись неформально зайняті. Серед них трудові мігранти, які не мають можливостей скористатися традиційними мережами підтримки. У 2020 р. доходи майже 90 млн мешканців планети впали нижче рівня крайніх злиднів у 1,9 дол. США на день. У всьому світі пандемія COVID-19 спричинила втрату чверті мільярда робочих місць [5].

До «глобальної перерви» через COVID-19, нестримне прагнення до зростання, прибутку і розширення, притаманне процесам неоліберальної глобалізації, було очевидним у більшості країн світу. Розглядаючи питання потенційного майбутнього, необхідно пригадати, що у боротьбі з пандемією більшість держав звернулися до механізмів жорсткого управління і регулювання, обмежуючи свободи громадян і трансформуючи цінності суспільства. Оперуючи концепціями суверенітету, державності і постлібералізму, окремі автори зазначають, що криза COVID-19 є головним фактором поточної трансформації ліберального (неоліберального – авт.) міжнародного правопорядку [6]. Постлібералізм передбачає перехід до активізації управлінських і адміністративних інструментів з метою стимулювання належного урядування для забезпечення життя і здоров'я громадян, що, водночас, посилює тезу про необхідність відмови від засад неоліберального фундаменталізму. Не ігноруючи ліберальні цінності, постлібералізм пристосовує їх до імперативів стійкості (*resilience*) і безпеки з наміром узгодити ідеологію прав людини і громадянських свобод з практичною необхідністю гарантувати безпеку в суспільстві. Відзначимо, що активізація інструментів належного урядування є потребою для досягнення 17 цілей сталого розвитку до 2030 р., зокрема щодо соціальних та екологічних викликів.

Альтерглобалісти наполягають на необхідності зміни світової економіки на основі позитивних

рис глобалізації, в результаті яких активізуються громадські рухи і виникає міжнародна інтеграція, що сприяє демократії, економічній справедливості, захисту довкілля і збереженню культурної різноманітності та ідентичності регіонів і народів на засадах толерантності, взаємовигідного співробітництва, поширення знань, досвіду і найкращих практик [7, 8]. Ряд дослідників розглядають пандемію COVID-19 як поле битви за альтернативне майбутнє, окреслюючи її як своєчасний кінець неолібералізму і антропоцену [9]. Прихильники альтерглобалізації наголошують на необхідності пошуків нової моделі розвитку суспільства після пандемії, яка, користуючись перевагами глобалізації, може забезпечити кращі умови для життя і праці, а також усунути соціальну нерівність і вдосконалити систему охорони здоров'я.

Мета і методи дослідження

Метою статті є аналіз можливих напрямів змін процесів розвитку України за потенційними варіантами майбутнього (глобалізація 3.0, поляризація, острівцізація та коммонізація), які були запропоновані ще у 2016 р. [10]. Аналізуючи відповідну літературу та сучасні процеси, які відбуваються в нашій державі і світі, автори розглядають можливі варіанти майбутнього після «глобальної перерви». Метод SWOT-аналізу застосовано для виявлення переваг, недоліків, можливостей та загроз розвитку кожного із зазначених сценаріїв майбутнього України. За відсутності всеосяжних досліджень соціальних та культурних наслідків пандемії COVID-19, зокрема в Україні, та надмірного потоку інформації у ЗМІ, автори усвідомлюють, що оцінювання наслідків і впливів пандемії, спричиненої розповсюдженням вірусу SARS-CoV-2, має бути багатовимірним.

Виклад основного матеріалу

Україна у глобалізаційних процесах: від здобуття незалежності до сьогодення

З розпадом Радянського Союзу Ф. Фукуяма проголосив «кінець історії» [11], під яким розумілося завершення ідеологічних протистоянь між соціалізмом і капіталізмом, з висновком, що вільна, демократична ринкова економіка є найкращою політико-економічною моделлю існування суспільства. Проте було втрачено справедливу рівновагу між ринками, що представляють інтереси приватного добробуту, та державами, що мають

забезпечувати суспільні блага та відстоювати інтереси малозабезпечених представників суспільства. Найпоширенішим та прийнятним терміном для позначення стану розвитку капіталізму нині стає неолібералізм [12], а явище глобалізації передбачає, що держави відкривають кордони і делегують більшу частину своїх повноважень ринкам. Таким чином, неоліберальна глобалізація після розпаду Радянського Союзу стає основною політекономічною доктриною багатьох країн світу, в тому числі й України.

Процеси глобалізації в Україні сприяли «відкриттю кордонів» і активізації міграційних процесів, розширенню ланцюгів постачання сировини, послуг, товарів, капіталу, зменшенню почуття ізоляції, запровадженню механізмів демократії і свободи слова, доступу до нових знань і технологій, створенню нових робочих місць, активізації громадських рухів і укладанню міжнародних угод, у тому числі щодо збалансованого розвитку. Проте Україна зіштовхнулася і з проблемами, які визначили сучасний стан держави.

Вашингтонський консенсус запропонував уніфіковані процедури щодо того, яким чином міжнародні фінансові структури, насамперед Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк можуть надавати позики з метою вирішення проблем країн, які розвиваються [13]. Для отримання позик країнам було рекомендовано відкривати свої економіки для ПІІ, лібералізувати зовнішню торгівлю, забезпечити макроекономічну стабільність на базі жорсткої фіскальної і монетарної політики, приватизації державної власності і взагалі повного дерегулювання всіх економічних питань [14]. У подальшому зазначені процедури стали включати вимоги щодо створення інституцій для проведення відповідних ринкових реформ, протидії корупції, приділення більшої уваги економічному зростанню і суспільному добробуту. Це відображає практично всі аспекти сучасного співробітництва України з МВФ на фоні підписаної Угоди про асоціацію між Україною і ЄС у 2014 р.

Однак в Україні, як і у багатьох інших країнах, рекомендовані реформи якщо і посилили відкритість національної економіки, то не підвищили рівень економічного і соціального розвитку. У постсоціалістичній Європі неоліберальний мейнстрім початку 1990-х рр. був переважно пов'язаний ще й з шоковою швидкістю ринкових трансформацій. Внаслідок шокового застосування шаблонних неоліберальних моделей, розпочатих

і незавершених реформ, в Україні з часом було чітко визначено домінування економічних пріоритетів, зазнали втрат системи соціального забезпечення, юриспруденції, науки, освіти, охорони здоров'я. Водночас відбувалось падіння реально-го ВВП держави [15].

Шоковий перехід до ринку здійснювався на фоні просування суперечливих геополітичних інтересів держав-сусідів, в результаті території України – Крим і Донбас – було окуповано державою-агресором – Російською Федерацією. В Україні зіткнулися із загрозливими екологічними проблемами, почали орієнтуватися на експорт продукції первинного сектору економіки і зрештою експорт сировини для розвинутих країн став відігравати значну роль у структурі економіки. У процесі непрозорої приватизації окремі представники владних еліт отримали початковий капітал, з іншого боку відбулася приватизація владних функцій бізнесом, започаткувавши домінування інтересів олігархів. У державі виникли значні соціальні диспропорції і нерівності між окремими регіонами, що є характерним для країн периферії [16].

Такі процеси є досить закономірним явищем за умов неолібералізму, що експлуатує соціально-просторові відмінності постсоціалістичних країн, а ініціативи неоліберальних реформ нав'язуються без врахування специфічних інституційних ландшафтів та історичного політичного середовища країни [17]. Альтерглобалісти та критичні географи сприймають процедури Вашингтонського консенсусу як спробу відкритого примусу країн, які розвиваються, до неолібералізму та ринкового фундаменталізму [18] – доктрини, що дискредитувала себе, зокрема виникненням негативних явищ у соціальній й екологічній сферах.

Стігліц ще в 2003 р. зазначив, що менш розвинутих країнам потрібні не моделі, розроблені в провідних країнах, а власна політика, що забезпечує стійке (збалансоване – авт.), справедливе й демократичне зростання [19]. «Нічого не може бути більш несправедливим, ніж рівне ставлення до нерівних» [20], оскільки виникає значне матеріальне розшарування між регіонами, країнами, соціально-професійними групами, індивідами, а також між галузями національної економіки, одні з яких виграють від неоліберальної глобалізації, інші – програють, хоча за певних умов, ці галузі могли б підвищити рівень економічного розвитку країни [21, 22].

Варто також згадати про наявність в Україні такого явища як «зомбі-соціалізм» [23], яке демонструє суміш антикомуністичних настроїв і неоліберальної гегемонії, що допомагає владним елітам деполітизувати соціальну нерівність. Страх «привиду соціалізму» зробив деякі з постсоціалістичних країн «більш» капіталістичними, ніж країни з тривалою історією капіталістичних відносин. Це яскраво помітно при порівнянні, наприклад, України і Швеції. Хоча в Україні для певних соціальних груп характерною є ностальгія за окремими атрибутами радянського минулого, це не відбивається на загальних управлінських практиках.

«Глобальна перерва» 2020 р. торкнулася всіх регіонів України. Так, відтік ПІІ з України оцінюється в 420 млн дол. США, а рівень ВВП знизився на 4,4 % [24]. За офіційними даними, у січні-вересні 2020 р. рівень безробіття в країні зріс на 0,8 % (94,5 тис. осіб), причому така зміна більше зачепила чоловіків – зафіксовано зростання на 1,2 % проти 0,2 % в жінок [25]. Показник зайнятості населення за той самий період знизився на 1,6% (489 тис. осіб), тому реальне безробіття є більшим від зареєстрованого приблизно в 5 разів. Факторами цього стали не тільки повна заборона на роботу низки сфер третинного сектору економіки під час локдауну 2020 р., а й обмеження мобільності більшої частини населення [26].

Наслідки пандемії та карантинних обмежень загострили нерівність у суспільстві, це зокрема стосувалось правил ведення бізнесу; умов проживання та рівнів доходів (орендарі постраждали більше, ніж орендодавці; неформально зайняті втратили підтримку); соціальної вразливості за гендерною, віковою та іншими ознаками (домашнє насильство, загрози для осіб з інвалідністю або літнього віку). Також помітно посилилась «тіньова» складова економічної діяльності і загострились проблеми трудових мігрантів (безробіття, затримки і труднощі з переміщенням через державні кордони).

Сценарії світового розвитку після глобальної перерви

Різноманітні сили, геополітичні чинники і пандемія унеможливають чітке розуміння наступних етапів розвитку глобалізаційних процесів. Ці чинники постійно змінюються і розвиваються, вони можуть сприяти розвитку світової економіки у різних напрямках. Не виключено, що після

пандемії з'явиться новий глобальний економічний порядок і ймовірність дезінтеграції зараз є дуже високою.

Дослідники пропонують різні сценарії розвитку глобального світопорядку. Це зокрема: нова «холодна війна»; Євразія в ролі лідера; новий глобальний концепт націй і дезінтеграція [27]. Також є прогнози фінансового і технологічного розвитку після пандемії: рецесія, віртуальна революція і деглобалізація [28, 29] тощо.

У 2016 р. консалтингова компанія *A.T. Kearney* запропонувала бачення щодо подальшого розвитку глобальної економіки за сценаріями: глобалізація 3.0, поляризація, острівцізація та коммонізація [10]. За сценарієм глобалізації 3.0 відбуватиметься зниження бар'єрів у міжнародній торгівлі, зростання обсягів транскордонних потоків товарів, послуг та капіталу, а також споживчого попиту в США, Китаї і ЄС, що повертає світ до глобальної інтеграції і високих темпів економічного зростання. З подорожчанням робочої сили в Китаї глобальні економічні гравці почнуть розглядати країни Африки на південь від Сахари як нову арену глобалізації, зокрема для розміщення своїх підприємств.

Поляризація означає повернення до «історичної нормальності», коли зростаюча геополітична напруженість та економічне суперництво поділять світ на конкуруючі блоки країн. У результаті реалізації такого сценарію виникнуть посилені напруженості у відносинах між світовими державами, що спричиняє формування геополітичних союзів та відповідних економічних партнерств і вимагатиме від країн світу заявити про вірність одному чи іншому блоку. Подібно до того, як геополітична напруженість між США та Радянським Союзом визначала глобальну політику та економіку під час «холодної війни», так і сучасне напруження між США та Китаєм визначає поляризацію. Про небезпеку розпаду світу на дві частини через протистояння Китаю та США попередив Генеральний секретар ООН А. Гутерреш на Форумі у Давосі у січні 2020 р. [30].

Острівцізація (ізоляціонізм, фрагментація) пов'язана з популістською та націоналістичною політикою через неоліберальне зростання нерівномірності у розподілі доходів між країнами з провідними економіками та іншими країнами, що призводить до відмови від глобальних взаємозв'язків. Країни замикатимуться в межах своїх кордонів. Світова торгівля та рух капіталу різко знизяться, дедалі більше товарів вироблятимуть

виключно для внутрішнього споживання, керовані як урядовою протекціоністською політикою, так і споживчими уподобаннями щодо продукції, виготовленої місцевими виробниками. Новий глобальний економічний порядок стане роздробленим, що різко збільшить нерівність як між країнами залежно від володіння ресурсами, так і між мешканцями окремого «острівця» через закономірне подорожчання виробництва місцевих товарів.

Четвертий з можливих сценаріїв майбутнього, що демонструє найбільший відрив від минулого, ніж будь-коли раніше, автори називають коммонізацією. Виникнення нової глобальної спільноти завдяки співробітництву громад, адитивне виробництво та економіка спільного користування і неминуча руйнація моделі «споживацького капіталізму» – це ключові риси коммонізації. Такий сценарій майбутнього асоціюється з цінностями сталого розвитку і постліберальним світом локалізованого, дешевого виробництва, стриманих моделей споживання, заснованих на передових технологіях, циркулярній економіці. Замість постійної зміни моделей, характерної для глобального суспільства споживання, має розвинути економіка спільного користування, набувають подальшого розвитку такі поняття і сервіси як: *public commons, sharing economy, collaborative consumption* тощо.

Якщо нині, за умов пандемії, країни світу більше схильні до острівцізації, то у майбутньому, ймовірно, може виникнути новий глобальний економічний порядок, визначений як коммонізація, оскільки це є відповіддю на загрози збалансованому розвитку і виклики неоліберальної доктрини сьогодення. В умовах, що склались, вибір Україною майбутнього шляху не є очевидним. Розглянемо можливості такого вибору детальніше.

Вибір сценаріїв розвитку для України

За реалізації сценарію «Глобалізація 3.0» (таблиця 1) а Україні можна очікувати інерційне продовження тенденцій, що склалися за останні десятиліття, проте з деякою трансформацією їхньої просторової диверсифікації. Так, надлишок робочої сили у деяких регіонах держави, зокрема, Чернігівській, Житомирській, Рівненській, Кіровоградській, Херсонській областях та зацікавленість у ній окремих ТНК можуть стати каталізаторами розвитку нових індустріальних кластерів у сфері виробництва товарів широкого вжитку. Це дасть можливість диверсифікувати споживчі

ринки і зняти міграційну напругу для великих міст. З притоком ПІІ у периферійних районах стає можливим створення нових підприємств з іноземним капіталом і робочих місць, що призведе до часткового зростання рівня життя населення, а тому й зниження міграційного відтоку працездатного населення. Очевидно, що найімовірнішими будуть подальші зміни функцій найбільших міст (Київ, Харків, Одеса, Львів), відповідно до трендів дематеріалізації виробництва з винесенням чи створенням нових виробничих потужностей легкої, хімічної, частково харчової промисловості, а також машинобудування у розширені межі міських агломерацій. Такі «промислові гіганти» як Дніпро, Запоріжжя, Кривий Ріг можуть зазнати симбіотичної форми трансформації з розвитком креативних індустрій на затяжному шляху переходу до постіндустріальної економіки. Привабливість окремих регіонів і великих міст залишатиметься високою і соціально-просторова поляризація території України буде гострою.

Інші проблеми глобалізації також не будуть подолані. Зокрема це стосується соціальної нерівності на фоні подальшого розвитку неоліберального фундаменталізму та суспільства споживання. Роль держави буде зменшуватися на фоні лобювання інтересів ТНК і місцевих олігархічних кланів, а діалог між державою і бізнесом буде ускладнюватися в ході подальшої диверсифікації галузей економіки. Великі транс- національні

корпорації будуть стабільно розвиватися і розширювати свій вплив на фоні посиленої конкуренції, яка натомість стане значною загрозою місцевому підприємству. Посиляться потоки міжнародних трудових мігрантів. Такий сценарій істотно вливатиме на нівеляцію расової та національної сегрегації, сприятиме підвищенню співпраці різних людей.

За відсутності або нечіткості політик і концепцій щодо сталого розвитку, циркулярної економіки та ін., в Україні зберігається загроза подальшого зростання індивідуального споживання, «розповзання міст», формування «безмісцевих» районів, загострення екологічних проблем.

Сценарій «Поляризація» (таблиця 2) передбачає повернення до протистояння між двома (або декількома) глобальними блоками країн. Найімовірніший поділ світу на блоки США+ЄС та КНР+РФ, що можна частково спостерігати й зараз (станом на 2021 р.). Зниження міжнародного економічного співробітництва та закриття глобальних ринків може спричинити банкрутство низки ТНК та зниження конкуренції, що призведе до погіршення якості товарів і послуг. Роль держави в економіці підвищиться з огляду на перегони між блоками та необхідність переконання населення у правильності політики саме їхнього блоку. На фоні таких змін можна буде спостерігати деякі тенденції щодо вирішення наразі наявних проблем (наприклад, рівні спожив-

Таблиця 1

SWOT-аналіз перспектив розвитку України за сценарієм «Глобалізація 3.0»

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> повільне, але стабільне економічне зростання; збільшення частки альтернативних товарів і послуг; пожвавлення соціально-економічного розвитку відсталих регіонів; ефективніше використання земельних ресурсів у великих містах. 	<ul style="list-style-type: none"> зниження ролі місцевої економіки; ускладнення діалогу між бізнесом і державою; зростання споживання; зростання соціальної нерівності; ускладнення переходу великих промислових міст на стадію постіндустріалізації; лобіювання інтересів ТНК.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> конкуренція на ринках стимулює розвиток національних компаній; заміна застарілих форм господарювання на сучасні та ефективні; інновації, націлені на подолання поточних проблем на шляху до збалансованого розвитку; соціалізація мігрантів у місцях переселення; надлишок низькокваліфікованої робочої сили у найменш розвинених регіонах. 	<ul style="list-style-type: none"> економічне зростання – ілюзія підвищення рівня життя населення; «розмивання» локальної ідентичності – безмісцевість; подальше «розповзання» міст і загроза довкіллю; посилення екологічного «сліду» і знищення екосистем; соціально-просторова поляризація в межах країни; підвищення темпів глобальних міграцій.

вання і темпи маятникових міграцій значно знизяться), проте продиктовано це буде скоріше обмеженнями. Є вірогідність підвищення темпів децентралізації, перенесення акценту на розвиток малих і середніх міст на фоні розвитку периферійних територій України і вироблення власних інноваційних рішень.

Сценарій загрожує загальним економічним спадом, можливе повернення до продуктового дефіциту. Периферійні території на межах блоків, зокрема ті, де сконцентровані значні природні ресурси, можуть стати театром бойових дій за право їх економічної експлуатації (що є однією з причин поточної збройної агресії Росії на сході України). Окремі зони у великих містах держави зазнають занепаду – насамперед це стосується ділових районів та великих торговельних центрів. Нівеляція глобальної мобільності людей, товарів, капіталу загрожує перенесенням акцентів із досягнення збалансованого розвитку на подолання нагальних проблем, зокрема, економічних та соціальних. Обмін досвідом, міжнародна співпраця для глобального миру і розвитку при такому сценарії вірогідно будуть обмежені. Глобальна торгівля переходить від світу конвергенції, заснованому на правилах ринку, до світу з політичними розрахунками та бар'єрами. Зростає індивідуальний і суспільний ризик через шпигунство у кіберпросторі, впроваджується державний контроль доступної інформації, обмежуючи її транскордонний обмін. Зазнає збитків свобода слова, активізуються розколи родинних, професійних зв'язків. Закритість глобальних ринків та потреба

активізації локального виробництва споживчих товарів в Україні може призвести до загострення проблеми екологічного сліду від розбудови промисловості. Водночас прогнозується зниження темпів міжнародних міграцій, зокрема «відтоку мізків» та робочої сили з батьківщини.

Сценарій «Острівцізація» (таблиця 3) є поглибленою формою поляризації, перенесення її з масштабу глобальних блоків до масштабу окремих країн.

Антиглобалізаційні настрої після глобальної перерви можуть призвести до «глобального закриття кордонів». Зупиняється міжнародний економічний обмін і торгівля, паралельно блокуватимуться перспективи обміну досвідом, міжнародної співпраці для глобального миру і розвитку та навіть регіональної співпраці та підтримки. Можна говорити про перехід від провладного та інтелектуального спрямування розвитку, характерного для глобалізації, до ресурсного. Країни, забезпечені енергоносіями, сільськогосподарськими угіддями, корисними копалинами тощо виграють, інші – програють, відбудеться значне розшарування на світовому рівні. Україна багата на природні ресурси, проте сировинне спрямування економіки з використанням застарілих технологій протягом багатьох років призвело до їх значного виснаження. Окрім того варто звернути увагу на практичну відсутність переробних підприємств. Лише окремі регіони в межах країни зможуть забезпечити населення власними видами товарів та послуг з огляду на чітку спеціалізацію, що склалася впродовж років. Території з

Таблиця 2

SWOT-аналіз перспектив розвитку України за сценарієм «Поляризація»

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> ● підвищення ролі місцевого бізнесу; ● зниження рівня споживання; ● зниження темпів міграцій. 	<ul style="list-style-type: none"> ● послаблення міжнародного співробітництва; ● зниження конкуренції – нижча якість товарів і послуг; ● банкрутство частини ТНК; ● підвищення ролі держави в економіці; ● контроль міжнародної торгівлі з політичних міркувань.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> ● зростання ролі інновацій; ● перенесення акценту на розвиток малих і середніх міст; ● посилення територіальної ідентичності. 	<ul style="list-style-type: none"> ● війни за ресурси; ● економічна експлуатація периферії; ● посилення екологічного «сліду» від промисловості; ● занепад ділових центрів великих міст; ● нівелювання глобальної мобільності робочої сили, товарів, капіталу та інформації; ● розпад соціальних зв'язків; ● обмеження свободи слова.

найбільшим природно-ресурсним потенціалом (Прикарпаття і Закарпаття, Придніпров'я і Донбас, а також території поширення чорноземних ґрунтів), вірогідно, стануть найуспішнішими. На базі окремих міст можуть сформуватися чіткі управлінські авторитарні ієрархії, очільниками яких стануть нечисленні власники землі, статків та нерухомості. На фоні очевидного покращення екологічної ситуації за рахунок нівелювання міграцій, туризму та споживання, значно зросте екологічний слід від промисловості, подібно до сценарію поляризації. При цьому сильно постраждають соціальна сфера та відбудеться загальний економічний спад.

Загальний економічний занепад призведе до неспроможності місцевих урядів вкладати бюджетні кошти у розвиток інфраструктури. Світогляд модального індивіда очевидно різко впаде через недоступність інформації та міжнародної мобільності, що зробить його таким, яким легко управляти при авторитарному устрої. При цьому більшість людей стануть справді рівними, а точніше рівно бідними, зросте розрив між купкою багатих (новосформована «еліта») й іншим населенням. Це може спричинити нові види злочинності та формування злочинних спільнот. Обмеження доступу до інформації, контроль за

поведінкою людей зумовлює значні загрози свободі слова. Відбувається зростання ролі націоналізму, територіальної ідентичності, свідомий вибір товарів місцевого виробництва. Потенційним є укріплення громад на локальному рівні.

Деякі позитивні наслідки сценарію «Коммунізація» (таблиця 4) схожі з «острівцізацією», але їх змістовна відмінність полягає у факторах впливу. При коммунізації каталізатором виступають технології і трансформація свідомості за просвітництва щодо наявних глобальних і локальних проблем, при острівцізації ж – державні або локальні заборони та обмеження.

Прориви у формуванні світового віртуального простору, значне зростання економіки спільного використання та розповсюдження адитивного виробництва можуть все більше демократизувати засоби виробництва на платформах з відкритим кодом. У результаті виникає нова глобальна спільнота, в якій люди відкидають глобальний споживчий неолібералізм на користь спільного використання своїх будинків, автомобілів, 3D-принтерів та сервісів в обмін на використання активів та послуг своїх сусідів. Подібні зрушення вже прослідковуються в Україні. Швидке вдосконалення технологій 3D-друку паралельно зі зниженням вартості 3D-принтерів, відкритість

Таблиця 3

SWOT-аналіз перспектив розвитку України за сценарієм «Острівцізація»

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • зростання ролі місцевого бізнесу, попит на товари місцевого виробника; • зниження рівня споживання; • зниження темпів маятникових міграцій. • поступове зменшення екологічного «сліду» від транспорту. 	<ul style="list-style-type: none"> • дуже низька конкуренція, а тому і якість товарів і послуг; • неможливість країни і регіонів забезпечити населення окремими типами товарів; • повернення від інтелектуального домінування до ресурсного; • посилення екологічного «сліду» від промисловості; • зниження кругозору модального індивіда; • банкрутство більшості ТНК; • зменшення бюджетних надходжень для розвитку інфраструктури; • загальне зубожіння населення.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • розвиток місцевих спільнот; • посилення ролі сусідства; • підвищення ролі місцевих інновацій. • посилення територіальної ідентичності; • створення нових робочих місць для забезпечення локального виробництва; • розвиток локального «зеленого» туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> • занепад ділових районів і нових промислових районів; • занепад сфери туризму; • загальна економічна стагнація; • посилення сепаратистських настроїв; • війни за ресурси; • нівелювання мобільності людей, товарів та інформації.

інноваційних рішень може дати можливість мешканцям України створювати міні-виробничі потужності й відмовлятися від фрейдистських виробництв, локалізуючи економіку і прив'язуючи її до свого житла.

Серед переваг коммонізації варто назвати зниження індивідуалістського споживання, зменшення навантаження на довкілля та екологічного сліду на тлі зростання ролі місцевої економіки (малих і середніх підприємств), можливість їхнього конкурування з великим бізнесом і ТНК. Формування місцевих спільнот і посилення ролі сусідства у рамках економіки спільного користування (*sharing economy* від *share* – ділитися) розкриє можливості для розвитку автономних міських і сільських районів, зниження темпів маятникових міграцій та залежності від автомобіля [31]. При цьому, відбувається трансформація центральних ділових районів, субурбій і житлових мікрорайонів міст, формуються компактні, сталі (*sustainable*) і стійкі (*resilient*) поліфункціональні простори місцевих громад.

Технології надають можливість працювати дистанційно у світових масштабах лише за допомогою ноутбука та стабільного доступу до мережі. Це ще раз наголошує на важливості активізації поліфункціонального розвитку житлових районів, у яких більшість людей буде проводити значну кількість часу. В результаті підняття пріоритетності питань сталого розвитку та запро-

вадження підходів економіки замкненого циклу вирішується ряд екологічних проблем. Зменшуються соціальні нерівності в бік усереднення, зміна ціннісних орієнтирів нівелює потребу хизування статусом і статками, поняття «володіти» замінюється поняттям «орендувати». Уже сьогодні деякі країни та народи демонструють готовність частково переходити до такого устрою. Зокрема, у Швеції поширюється філософія стилю життя під назвою *lågom*, що буквально означає «жити в міру».

Висновки

Пандемія COVID-19 спрацювала своєрідним тригером для запуску процесів, що називали протягом останнього десятиліття у всьому світі. Певною мірою ці процеси були пов'язані зі зростанням фінансової вразливості і невизначеності геополітичних умов на світовій арені. Глобалізаційні процеси, пов'язані з активним транскордонним рухом товарів, послуг, капіталу та людей, досягли свого піку в 2007 р., а у 2008–2009 рр. світова фінансова криза ознаменувалась переходом до нової, тривалої фази уповільненого зростання як світової економіки, так і рівня міжнародної економічної інтеграції. Ще до початку коронакризи геополітичне напруження, зокрема, у Південно-Китайському морі, Північній Африці, на Близькому Сході та в Україні зменшили транскордонні торговельні та інвестиційні пото-

Таблиця 4

SWOT-аналіз перспектив розвитку України за сценарієм «Коммонізація»

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • зниження приватного споживання; • зменшення навантаження на довкілля; • зростання ролі місцевого бізнесу; • зниження темпів міграцій; • зниження екологічного «сліду» від промисловості й транспорту. 	<ul style="list-style-type: none"> • банкрутування частини ТНК; • занепад сфери туризму; • необхідність швидкого пристосування до інновацій.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • зростання кругозору модального індивіда; • зниження ролі держави в економіці; • розвиток місцевих спільнот; • посилення ролі сусідства; • зниження соціальної нерівності; • підвищення ролі інновацій; • утворення компактних районів – «пішохідних кишень»; • посилення «віртуальних міграцій», зниження мобільності людей, послуг і частини товарів. 	<ul style="list-style-type: none"> • занепад і потреба в переосмисленні субурбії та ділових районів; • макроекономічна невизначеність; • зменшення бюджетних надходжень для розвитку інфраструктури.

ки. Геополітична нестабільність посилила транс-кордонні потоки як економічних мігрантів, так і біженців, значення цих потоків має принципові відмінності. Ці та інші явища ще до 2020 р. почали призводити до відродження економічного націоналізму та протекціоністської політики у багатьох державах.

На думку авторів, найбільш імовірним напрямом світового розвитку після глобальної перерви є настання симбіозу глобалізації 3.0 та поляризації, який поєднає окремі аспекти цих двох варіантів. Після зниження темпів глобалізації та, особливо, кількомісячної спроби жорсткої острівцізації у 2020 р., помітні намагання світової економіки до поживлення. Відновлення після пандемії різних країн не буде рівномірним. Частина країн знову підуть угору, наприклад, Китай, проте значна частина продовжить відставати, потрапляючи в острівцізацію, залежно від можливостей проведення вакцинації населення. Держави, що не зможуть провести успішну вакцинацію, будуть перебувати в ізоляції. Це неминуче впливатиме на їхнє економічне становище. Криза спричинила також зростання рівня бідності в світі і посилення соціального розшарування всередині країн, оскільки домінуючі компанії стали ще багатшими, а бідні верстви населення стали біднішими.

З іншого боку, конкурування між США і КНР у багатьох сферах не припиниться і його майбутнє буде залежати як від зовнішньої, так і внутрішньої політики адміністрації нового президента США. Ми живемо у динамічному світі, але різкі зміни світового порядку можливі лише за різкого зовнішнього фактору природного чи антропогенного характеру. Навіть під дією неочікуваної глобальної пандемії у 2020 р., сценарій «острівцізації» може бути дієздатним недовго, що черговий раз доводить важливість міжнародної співпраці та соціальних зв'язків. Глобальну перерву варто розглядати як каталі-

затор змін тих процесів, які тривали і тривають в Україні останні три десятиліття. Очевидною є необхідність підвищення регулюючих впливів держави, відпрацювання інструментів належного врядування у всіх сферах, зокрема у медичній, а також відмова від неоліберального фундаменталізму, перехід до постнеолібералізму та альтерглобалізації. Сусідство з Російською Федерацією створює низку додаткових загроз. Реалізація сценарію «Поляризація» спонукатиме до необхідності вироблення незалежних стратегій розвитку на основі активізації власних інституцій, державно-приватного партнерства, розвитку локальної економіки, зокрема вітчизняних підприємств обробної промисловості, застосування кращих управлінських практик.

Сценарій «Коммонізація» є найбажанішим майбутнім, до якого мають прагнути національні та локальні уряди, у тому числі й в Україні. Такий шлях на засадах альтерглобалізації, ми вважаємо найоптимальнішим і збалансованим варіантом подальшого розвитку людства. Варто бути готовими до значного спротиву процесам коммонізації з боку ТНК, олігархів, консервативних політиків та маніпулювання настроями суспільства за допомогою популізму. Однак саме такий сценарій може стати практичною формою реалізації Цілей сталого розвитку 2030 на найперспективнішому рівні – у свідомості людей.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні та деталізації перспектив розвитку України та її регіонів за сценаріями розвитку глобалізаційних процесів, а також визначення найімовірнішого (симбіоз глобалізації і поляризації) та найоптимальнішого (коммонізація) напрямів розвитку. Разом з тим, зроблено внесок у міжнародний науковий дискурс щодо поняття «глобальна перерва» і у дискусію про необхідність відмови від неоліберального фундаменталізму і переходу до постлібералізму та альтерглобалізації.

References [Література]

1. Moisis S. (2020). State power and the COVID-19 pandemic: the case of Finland. *Eurasian Geography and Economics*. Vol. 61, 4-5, 1-8. DOI: <https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1782241>
2. WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard (2021). World Health Organization. URL: covid19.who.int/
3. Gopinath G. (2020). *The Great Lockdown: Worst Economic Downturn since the Great Depression*. IMFBlog. URL: blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worsteconomic-downturn-since-the-great-depression/
4. *World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent*. URL: [imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020](https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020)
5. *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work*. Seventh edition. Updated estimates and analysis. URL: [ilo.org/](https://www.ilo.org/)

- wcmssp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf
6. Makarychev A., Romashko T. (2020). Precarious sovereignty in a post-liberal Europe: The COVID-19 emergency in Estonia and Finland. *Chinese Political Science Review*. 1-23.
 7. Pleyers G. (2013). *Alter-Globalization: Becoming Actors in a Global Age*. London, 336 p.
 8. Krysovaty A., Mokiy A., Zvarych R., Zvarych, I. (2018). Alterglobalization via the inclusive circular economy paradigm. *EkonomicAnnals-XXI*. Vol. 174, 11-12, 4-9.
 9. Cherkaoui M. (2020). The Shifting Geopolitics of Coronavirus and the Demise of Neoliberalism (Part 2). Aljazeera Center for Studies, march, 19. URL: studies.aljazeera.net/en/reports/shifting-geopolitics-coronavirus-and-demise-neoliberalism---part-2
 10. Laudicina, P.A., Peterson, E.R. (2016). *From globalization to islandization*. URL: atkearney.com/gbpc/thought-leadership/detail/-/asset_publisher/03JmqNRaRZj7/content/from-globalization-to-islandization/10192
 11. Fukuyama F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York, 432 p.
 12. Birch K. (2017). *A research agenda for neoliberalism*. Cheltenham, UK, 208 p.
 13. Naim M. (2000). Washington consensus or Washington confusion? *Foreign policy*, 118, 87-103. DOI: <https://doi.org/10.2307/1149672>
 14. Williamson J. (2009). A short history of the Washington Consensus. *Law & Business Review of Americas*. Vol. 15, 1, 7-23.
 15. Korablin S.O. (2017) Washington consensus: then and now. *Economics of Ukraine*, 11 (672), 17-32. [In Ukrainian].
[Кораблін С.О. Вашингтонський консенсус: тоді та тепер // Економіка України. 2017/ № 11 (672). С. 17-32]
 16. Batalov, O. (2018). Ukraine as periphery of world-economy and prospects for its transition to semi-periphery. *Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 33, 137-140. [In Ukrainian].
[Баталов О. Україна як периферія світ-економіки і перспективи її переходу до напівпериферії // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Питання політології". 2018. № 33. С. 137-140.]
 17. Robinson J., Parnell I. (2011). Traveling Theory: Embracing Post-Neoliberalism through Southern Cities. In *The New Blackwell Companion to the City*. Ed. G. Bridge and S. Watson. Chichester, 521-531.
 18. Rodrik D. (2006). Goodbye Washington Consensus, hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform. *Journal of Economic Literature*. Vol. 44, 973-987. URL: citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.2094&rep=rep1&type=pdf
 19. Stiglitz D.Yu. (2003). *Globalization: alarming trends*. Moscow, 304 p. [In Russian]
[Стиглиц Д.Ю. Глобализация: тревожные тенденции. Москва, 2003. 304 с.]
 20. Harvey D. (2008). The Right to the City. *New left review*. URL: newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city
 21. Kolodko G.W. (2009). *The World on the Move*. New York: Columbia University Press (forthcoming).
 22. Kolodko G.W., McMahon W. (1987). Stagflation and Shortageflation: A Comparative Approach. *Kyklos*, 40 (2), 176-198.
 23. Chelcea L., Druță O. (2016). Zombie socialism and the rise of neoliberalism in post-socialist Central and Eastern Europe. *Eurasian Geography and Economics*. Vol. 57 (4-5), 521-544.
 24. *External statistics data*. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-external/data-sector-external>
 25. *State Statistics Service of Ukraine*. URL: ukrstat.gov.ua
 26. Nahorni T. Lockdown transit: how it was and what it led to. *Rubryka*. URL: <https://rubryka.com/en/article/lockdown-transit/>
 27. *Global System on the Brink: Pathways Toward a New Normal*. Atlantic Council. URL: atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2016/02/Global_System_on_the_Brink_0203_web.pdf
 28. Bonaparte Y. (2020). *Pricing the Economic Risk of Coronavirus: A Delay in Consumption or a Recession?* URL: <https://ssrn.com/abstract=3549597>
 29. Sułkowski, Ł. (2020). Covid-19 pandemic; recession, virtual revolution leading to de-globalization? *Journal of Intercultural Management*. Vol. 12, 1, 1-11
 30. The prospect is frightening: the UN is concerned about the confrontation between the United States and China (2021). *Fakty*, 25.01.2021. URL: fakty.com.ua/ua/svit/20210125-lyakaye-taka-perspektyva-v-oon-sturbovani-protystoyanniam-ssha-ta-kytayu/ [In Ukrainian]
[Лякає така перспектива: в ООН стурбовані протистоянням США та Китаю (2021). *Факти*, 25.01.2021. URL: fakty.com.ua/ua/svit/20210125-lyakaye-taka-perspektyva-v-oon-sturbovani-protystoyanniam-ssha-ta-kytayu/]
 31. Hira, A., Reilly, K. (2017). The Emergence of the Sharing Economy: Implications for Development. *Journal of Developing Societies*. Vol. 33. Iss.2, 175-190. DOI: <https://doi.org/10.1177/0169796X17710071>.